

*Татаренко Г.В.,
к.ю.н., завідувач кафедри
конституційного права СНУ ім. В. Даля;
Гносвий В.В., студент групи ЮІз-152с
юридичного факультету СНУ ім. В. Даля*

ІНСТИТУТ СЛІДЧИХ СУДДІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ: ОКРЕМІ АСПЕКТИ

З обранням курсу на розбудову правової держави одним з найбільш пріоритетних напрямків діяльності України є визнання, дотримання й захист конституційних прав та свобод людини і громадянина. Особливого значення цей напрямок набуває у сфері кримінально-процесуальної діяльності, де права і свободи людини, зокрема, право на свободу й особисту недоторканість, недоторканість житла, таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції, невтручання в особисте й сімейне життя, на збір, збереження, використання й поширення конфіденційної інформації, зазнають суттєвого обмеження у зв'язку із провадженням по кримінальній справі. Визначальна роль у механізмі виконання прийнятого на себе державою обов'язку захищати права й законні інтереси особи має належати судовій владі, покликаний розв'язувати конфлікти правового характеру. На підтвердження цієї тези наведемо справедливий вислів І.Я. Фойницького, який відзначав, що однією з найголовніших функцій судової влади є захист свободи людини; суд запобігає й усуває загрозу цим правам, яка спрямована на неї як злочинними діями приватних осіб, так і розпорядженнями сторонньої влади [1, с. 234].

Завдання захисту конституційних прав особи саме судом останнім часом актуалізувалось у зв'язку з переглядом низки усталених у теорії кримінального процесу положень та інститутів, зокрема, з продовжуваним поширенням елементів змагальності на досудові стадії [2, с. 4].

Установлене на законодавчому рівні розширення юрисдикції суду на стадію досудового розслідування цілком відповідає й сучасним міжнародно-правовим стандартам, що регулюють правовий стан особи, притягнутої до кримінальної відповідальності: Загальній декларації прав людини, прийнятій Генеральною Асамблеєю ООН (1948 р.), Міжнародному пакту про громадянські й політичні права (1966р.), Європейській конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (1950 р.) та іншим міжнародним правовим документам.

З 19 листопада 2012 року набув чинності новий Кримінальний процесуальний кодекс України (далі - КПК), ухвалений Верховною Радою України 13 квітня 2012 року.

Новий КПК закріплює багато новацій: відсутність процедури порушення кримінальної справи, скасування інституту додаткового розслідування кримінальної справи, принципово іншими стають підходи до процедури оцінки доказів винуватості особи й інше.

Однією з новацій нового КПК також є суттєве розширення функції суду щодо контролю за дотриманням прав і свобод сторін кримінального провадження під час досудового розслідування, а також запровадження з цією метою інституту слідчого судді, як особи, яка спеціально уповноважується на здійснення такого контролю.

Втім, головну роль у контролі за дотриманням законності в ході досудового слідства продовжувала відігравати прокуратура як орган, який був останньою інстанцією, куди особа могла звернутися зі скаргою на дії слідчого стосовно більшості аспектів ведення досудового слідства, а судовий контроль з цих питань міг здійснюватися лише з часу надходження кримінальної справи на розгляд до суду [3, с. 205].

Новий КПК України 2012 р. істотно змінює цю ситуацію й забезпечує значне розширення функції судового контролю за досудовим розслідуванням, а саме: забезпечує можливість оскарження безпосередньо до суду окремих рішень, дій чи бездіяльності слідчого або прокурора в ході досудового розслідування; встановлює майже повну монополію суду щодо вирішення питань про обмеження прав і свобод особи в ході досудового розслідування; розширює повноваження суду щодо надання дозволів на вчинення окремих слідчих дій; наділяє суд деякою мірою наглядовими функціями в питанні оцінки законності затримання особи та тримання її під вартою.

Ключовою й абсолютно новою для вітчизняного кримінального процесуального законодавства фігурою, яка уповноважується новим законом на здійснення зазначених вище функцій, є фігура слідчого судді. Власне, слідчі судді як спеціальні суб'єкти з тим чи іншим спектром процесуальних повноважень існують в правових системах багатьох країн світу, зокрема Італії, Франції, Німеччини, Литви, Латвії, Молдови. В деяких країнах навіть є тенденції щодо недоцільності виокремлення слідчого судді як спеціального суб'єкта, оскільки ці функції має здійснювати будь-який суддя, якому на розгляд в загальному порядку надходять відповідні клопотання чи скарги, розгляд яких на даний час віднесений до компетенції слідчого судді.

Інститут слідчого судді й питання його впровадження у вітчизняне законодавство були предметом наукових досліджень й багатьох вітчизняних вчених, зокрема Ю.М. Грошевого, В.Т. Маляренка, В.Д. Бринцева, Ю.П. Аленіна, Ю.В. Скрипіної, А.Р. Туманянц та інших, які системно і послідовно відстоювали позицію необхідності впровадження дієвого судового

контролю за дотриманням прав особи під час досудового розслідування. З огляду на це, можна констатувати, що інститут слідчого судді є одним з найбільш ретельно і детально регламентованих інститутів в системі нового КПК України, хоча проблемних питань залишається також багато, особливо щодо практичного застосування окремих положень закону в цій сфері.

Слушність і своєчасність запровадження інституту слідчого судді підкреслюють провідні правники. З точки зору І.Л.Петрухіната Е.Ф.Куцовой, лише належність до суддівської влади органу, який здійснює попереднє слідство, забезпечує йому незалежність. Якщо виходити з необхідності найповнішого гарантування прав і законних інтересів особи при досудовому розслідуванні, то ідея використання судових слідчих (або слідчих суддів) є найбільш продуктивною. Введення цього інституту вбачається виправданим для розслідування найбільш небезпечних злочинів при збереженні й подальшому розвитку диференціації форм досудового розслідування, включаючи протокольну форму досудової підготовки матеріалів [4, с. 84]. Втім, КПК України 2012 р дотримується протилежної точки зору, відносячи орган досудового слідство до сторони обвинувачення.

Окрім вирішення зазначених проблем, запровадження такого суб'єкта кримінального процесу позитивно позначиться й на якості судових рішень, зокрема стосовно їх обґрунтованості, мотивування і справедливості; забезпечить реалізацію змагальних засад кримінального процесу на його досудових стадіях, незалежність і неупередженість суду при здійсненні цієї функції, спеціалізацію суддів. Водночас це сприятиме також: а) розвантаженню судів загальної юрисдикції, які до введення нового КПК в дію виконували ці повноваження; б) диференціації кримінального судочинства, що, у свою чергу, дозволить удосконалити механізм розгляду кримінальних справ; в) більш ґрунтовному та виваженому підходу суддів до вивчення клопотань подання органів досудового слідства та матеріалів кримінальної справи, що дозволить виключити формальне ставлення до них; г) оперативності у вирішенні питання про виконання таких слідчих дій, як проведення обшуку або огляду в житлі чи іншому володінні особи, що, звичайно, позначиться на строках прийняття процесуальних рішень; д) своєчасності у розгляді скарг на дії та рішення органів досудового провадження, що є необхідною умовою для невідкладного поновлення порушених конституційних прав і свобод людини; є) підвищенню рівня правової захищеності особи у кримінальному процесі в цілому.

Як уже зазначалося, прийняття нового КПК України значно розширило компетенцію органів судової влади у сфері захисту основних прав і свобод людини, конституційних прав громадян у кримінальному судочинстві. Підкреслимо, що досить високий авторитет серед населення органів судової

влади [5, с. 4], доступність та ефективність [6, с. 33; 7, с. 179] багато в чому залежать від наданих їм широких владних повноважень по забезпеченню конституційних прав і свобод широкого кола осіб, які беруть участь у різних стадіях кримінального судочинства. У зв'язку з цим заслуговує на підтримку положення КПК України про забезпечення додержання конституційних прав і свобод громадян у стадії досудового розслідування саме слідчим суддею. Передбачається, що він є суддею місцевого суду, призначений головою останнього для забезпечення дотримання конституційних прав і свобод громадян у стадії досудового провадження.

Роль інституту слідчого судді багатоаспектна і полягає у забезпеченні режиму законності при провадженні в кримінальній справі, захисті конституційних прав і свобод людини і громадянина, розширенні змагальності на досудовому провадженні.

На наш погляд, на противагу періодичному судовому контролю, який передбачено нормами колишнього КПК України, діяльність слідчого судді повинна мати наскрізний характер, що за рахунок її всеохоплюваності й систематичності позитивно позначатиметься на рівні гарантованості конституційних прав і свобод особи у кримінальному процесі. Наприклад, ефективність прокурорського нагляду за виконанням законів органами дізнання і досудового слідства залежить, насамперед, від своєчасних й систематичних дій прокурора протягом усього провадження по кримінальній справі. У свою чергу, за рахунок своєчасності постійного нагляду, якраз і забезпечується недопущення порушень прав і законних інтересів громадян, а також повнота й оптимальність реалізації функцій прокуратури. Разом з тим, слід підкреслити, що здійснюється прокурорський нагляд суб'єктом кримінального процесу, який належить до сторони обвинувачення, а це, в свою чергу, на наш погляд, знижує ефективність захисту особи. Що стосується діяльності слідчого судді, то погодимось, що вона є проявом судової влади, якій іманентні незалежність й неупередженість. Ця діяльність стосовно надання дозволу на проведення слідчих дій має попереджувальний і правовідновлювальний характер і провадиться з метою забезпечення законності й обґрунтованості рішень і дій органів кримінального переслідування [8, с. 26]. Зважаючи на завдання, які стоять перед слідчим суддею вважаємо, що його діяльність має відповідати вимогам системності, постійності, пронизувати все досудове розслідування аж до прийняття кримінальної справи до свого провадження суддею, який вирішуватиме справу по суті, що позитивно відбиватиметься на рівні правової захищеності людини у сфері кримінального судочинства.

Література:

1. Фойницкий И.Я. Курс уголовного судопроизводства / И.Я. Фойницкий. - Изд. 4-е. - Спб.: Тип. М-ва путей сообщ. (А. Бенке), 1884. - Т. 1, 400с.
2. Парфенова М.В. Охрана конституционных прав подозреваемого и обвиняемого в досудебных стадиях уголовного процесса России / М.В. Парфенова. - М.: Юрлитинформ, 2004. - 184с.
3. Скрипіна Ю.В. Слідчий суддя як гарант захисту конституційних прав і свобод громадян / Ю.В. Скрипіна // Право обвинуваченого на кваліфікований захист та його забезпечення: Матеріали науково-практичного семінару, 1-2 грудня 2005 р.; м. Харків / Редкол.: В.В. Сташис (голов. ред.) та ін. - К.: Х.: ЦНТ «Гопак», 2006. - С. 205-208.
4. Кашепов В.П. Институт судебной защиты прав и свобод граждан и средства её реализации / В.П. Кашепов // Гос-во и право. - 1998. - №2. - С. 67-88.
5. Маляренко В.Т. Про рівень правосуддя в державі та повагу до суду / В.Т. Маляренко // Юридична Україна. - 2004. - №1. - С. 4-10.
6. Грошевой Ю.М. Реалізація принципу доступності правосуддя у побудові судової системи України / Ю.М. Грошевой // Питання удосконалення судової системи в Україні: Матер. наук.-практ. конф. / Ред. кол.: Ю.В. Баулін та ін. - Х.: Кроссруд, 2007. - С. 33-35.
7. Шило О.Г. Доступність правосуддя: деякі кримінально-процесуальні питання / О.Г. Шило // Питання боротьби зі злочинністю: Зб. наук. пр. / За ред. М.І. Панова. - Х.: Право, 2005. - Вип. 10. - С. 179-185.
8. Применение мер пресечения в уголовном судопроизводстве: Практич. пособ. / И.Л. Трунов, Л.К. Айвар. - М.: Эксмо, 2007. - 640с.